

ANALÝZA A HODNOCENÍ JAZYKOVÉ ÚROVNĚ VYBRANÝCH POŘADŮ ČESKÉ TELEVIZE ZA 1. POLOLETÍ 2023

Martin Havlík – Lucie Jílková – Jakub Kopecký – Helena Özörencik
(Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i.)

Úvod

Jazyková analýza, kterou jsme zpracovali, je založena na postupech a kritériích popsanych v úvodu textu Analýza a hodnocení jazykové úrovně vybraných pořadů České televize za 1. pololetí 2006. Za primární považujeme požadavek kultivovanosti vyjadřování, kterou chápeme jako správnost a přiměřenost jazykového projevu s ohledem na situační a žánrové aspekty. Tentokrát jsme analyzovali pořady *Bilance*, *Buchty po ránu*, *V exekuci*, *V pohybu!* a *Události*, komentáře.

Bilance

Bilance je přibližně 30minutový publicistický pořad zaměřený na ekonomická témata, který byl ve sledovaném období vysílán jednou měsíčně na programu ČT1. Pořadem provázejí reportéři Filip Černý, Zuzana Tunová a Michal Šenk, kteří jsou i autory scénářů jednotlivých dílů. V tomto hodnocení se zaměříme na úroveň jejich jazykového projevu a na celkovou srozumitelnost promluv, které v pořadu zaznívají.

Promluvy všech tří protagonistů jsou vždy připravené a většinou pravděpodobně čtené. Díky tomu se v nich vyskytují téměř výhradně hláskoslovné a tvaroslovné prostředky spisovné češtiny, slovní zásoba je zpravidla stylově přiměřená žánru pořadu. Z výjimek lze uvést např. stylově nižší výrazy *spalováky* a *hybridy* označující spalovací motory, resp. auta se spalovacími motory, a hybridní vozy. Oba výrazy se objevily v psané podobě na infografice prezentované v jednom z dílů pořadu. V mluveném komentáři k infografice přitom tyto výrazy nezazněly, vyskytuje se v něm jen neutrální pojmenování *hybridní auta*. Je zřejmé, že motivem k použití jednoslovných výrazů *spalováky* a *hybridy* byla snaha ušetřit v informační grafice místo a zvýšit její přehlednost. Domníváme se však, že nevýhody tohoto řešení na stylové rovině převažují nad jeho přínosy. Dále můžeme zmínit nesprávně užitý tvar vztažného zájmena *jenž* ve větě ... 41 % plynu, **jež** Evropa používala... místo náležitého tvaru *ježž*.

Filip Černý a Zuzana Tunová promlouvají přiměřeným, klidným tempem. Mluvní tempo Michala Šenka je v některých úsecích rychlejší, posluchači však nezpůsobuje potíže s porozuměním. Všichni tři mluvčí zpravidla pečlivě vyslovují, jen občas se u nich objevují prvky nespisovné výslovnosti. Jedná se zejména o krácení dlouhých samohlásek, např. *uložištích, zastupcem, způsobovaly, dobíjení, podívala, modní, onemocněním, luxusních, vesmirneho, takzvané, jediny, leku* (místo *léku*), *nad tím, statisice uprechliků, veškereho vyrobeneho, na konkrétním příkladu, s dodávkami čipu* (místo *čipů*), *zároveň ji ... pomohly* (místo *ji*). Zaznamenali jsme také vypouštění hlásek, např. *zaměšnávání* (místo *zaměstnávání*), *zdegradovaný baterií* (místo *zdegradovaných*) nebo nespisovnou výslovnost *pokud* [pokuť], *čtyři sta* [štirista], *Volkswagen* [folcfágen] místo náležitého [folksvágen].

U Michala Šenka se někdy vyskytuje příliš výrazné stoupnutí hlasem signalizující, že větný celek bude ještě pokračovat (např. na konci jednotlivých bodů výčtu, před vedlejší větou apod.). V následujících příkladech značíme stoupnutí hlasem ↑, výrazné stoupnutí ↑↑ a klesnutí hlasem ↓:

Výjimkou zde není dětská práce ↑↑ nedbá se na ochranu zdraví dělníků ↑↑ neexistují ani přísné regulace znečištění ↑↑ které výroba produkuje ↓

Mnoho lidí z oboru tvrdí ↑↑ že pokud by lidé v textilních továrnách i přes z našeho pohledu nefér pracovní podmínky nepracovali ↑↑ žili by ještě chudší a méně důstojný život ↓

Princip je ale mnohdy takový ↑↑ že značka sama ani často neví...

U všech tří mluvčích jsme dále zaznamenali případy nevhodného intonačního členění. Jedná se zejména o předčasné klesnutí hlasem, naznačující konec výpovědi, v místě, za nímž výpověď dál pokračuje. Tento jev může posluchačům ztěžovat orientaci v textu. Viz následující příklady:

Pokud jde o Evropu ↓ ta je také významným vývozcem...

Trička mikiny svetry kalhoty šaty bundy ↓ cokoli vás napadne ↓ se dá samozřejmě koupit za málo ↑ i za hodně ↓

A proč mají dodávky plynu takový vliv i na cenu elektřiny ↓ v celé Evropě ↑

A právě v Asii ↓ vznikly problémy s výrobou známých léků...

V některých promluvách se vyskytují různé formulační nedostatky nebo nepřesnosti, které mohou posluchačům ztěžovat porozumění. Např. v pasáži věnované vývoji cen oblečení je zobrazena infografika *Cenový vývoj v ČR* s podtitulem *Změna cen – 1989 vs. 2021*, obsahující

mj. údaje *svetr +172 %*, *konzumní chléb +941 %*. Grafická složka je provázena tímto čteným komentářem: *Obecně ale platí, že cena oblečení roste mnohem pomaleji než ceny čehokoli jiného. Třeba takový svetr se od revoluce zdražil jen o 172 %, zatímco chleba o víc než 900.* Následuje další infografika s nadpisem *Cenový vývoj v ČR*, tentokrát s podtitulem *Změna cen – 2016 vs. 2021*, s údaji *svetr 0 %*, *halenka –2 %* a s komentářem: *Když se podíváme na vývoj cen za posledních pět let detailněji, uvidíme to ještě lépe. Svetry a halenky jsou de facto levnější.* Mluvený komentář tedy není z obsahového hlediska zcela v souladu s psaným textem: zatímco grafiky uvádějí údaje o vývoji cen jen do roku 2021, komentář je prezentuje jako vývoj do současnosti. Nápadné je to zejména ve druhém případě, kde vývoj mezi lety 2016–2021 je v roce 2023 prezentován jako *vývoj cen za posledních pět let*. Vzhledem k tomu, jak prudce od roku 2021 rostly ceny, aktuální údaje by se od těch uvedených nejspíš značně lišily.

Formulace *Když se podíváme na vývoj cen za posledních pět let detailněji...* je navíc problematická i z dalšího důvodu. Výpověď s tímto slovosledem by byla namístě, pokud by se i předchozí informace o vývoji cen týkala posledních pěti let a nyní se mluví na toto období hodlal podívat detailněji. Předcházející údaje se však týkaly delšího období, zatímco nyní měly být představeny informace o kratším časovém úseku. Náležitý slovosled je v tomto případě *Když se podíváme detailněji na vývoj cen za posledních pět let...* Kromě toho může výraz *detailněji* vzbuzovat očekávání, že bude představen např. podrobnější přehled vývoje cen během kratších úseků sledovaného období nebo že bude srovnáno více druhů zboží než v předchozí infografice apod. V obou případech je ovšem jediným rozdílem délka sledovaného období, jinak je prezentován stejný počet (tj. 6) druhů zboží a pouze údaje o celkové změně cen. Vhodnější by proto bylo výraz *detailněji* z věty vypustit a místo něj případně doplnit např. slovo *pouze*: *Když se podíváme na vývoj cen (pouze) za posledních pět let...*

Na závěr se ještě zmíníme o hudbě, která podkresluje mnohé čtené komentáře zaznívající v pořadu. Jejím úkolem je vytvářet atmosféru, popř. vyvolávat či zdůrazňovat emoce, jako je tomu v případě téměř filmově dramatické hudby provázející záběry z války na Ukrajině v díle o ekonomických dopadech tohoto konfliktu. Hudební podkres je často poměrně hlasitý a výrazně rytmický, na posluchače proto může působit rušivě a někdy také snižuje srozumitelnost promluvy, v níž zanikají např. méně hlasitá zakončení některých slov.

Shrnutí: Jazykový projev protagonistů *Bilance* je na dobré úrovni, všichni užívají převážně prostředky spisovné češtiny. Tvůrcům pořadu doporučujeme zaměřit se na pečlivější formulování textů, které by zvýšilo jejich srozumitelnost. Při čtení komentářů pak doporučujeme více dbát na správné intonační členění výpovědí.

Buchty po ránu

Pořad Buchty po ránu je přibližně 30minutový magazín o vaření, respektive pečení, který ve sledovaném období vysílal v neděli dopoledne program ČT1. V pořadu promlouvali Tereza Bebarová a Josef Maršálek.

Promluvy, které zaznívaly, měly téměř výhradně dialogickou podobu. Některé mohly být sice připraveny nebo alespoň promyšleny předem, byly ale formulovány v bezprostřední interakci s komunikačním partnerem. Kontinuální dialog protagonistů byl jednak hlavním pojícím prvkem obsahu jednotlivých vydání pořadu, tedy obvykle tří receptů, jejichž přípravu ve studiu demonstrovali, jednak prostředkem humorné či obecně zábavné stylizace pořadu, o kterou tvůrci zjevně usilovali.

Konkrétní jazyková podoba jednotlivých pasáží rozhovoru se odvíjela od obecných charakteristik projevu obou protagonistů a také od funkce dané pasáže ve výstavbě pořadu. Na začátku každého vydání úvodní rozhovor protagonistů konkretizoval tematické zaměření dílu (pokrmy z listového těsta; pečené slané pokrmy; pokrmy, které jsou asociací na kulturu Rakouska-Uherska aj.). Během demonstrace přípravy receptů vedli rozhovor, který měl rysy dialogu doprovázejícího jinou činnost, jehož smyslem bylo prezentovat postup přípravy pokrmu divákům. Ten někdy přecházel v dialog připomínající mediální interview: jeho součástí byly otázky zjišťující detaily technologického postupu, které kladla Tereza Bebarová, a odpovědi Josefa Maršálka, které obsahovaly i delší souvislý – dalo by se říci učitelský – výklad odbornějšího charakteru.

Úroveň jazykového projevu Terezy Bebarové korespondovala s tím, že jde o zkušenou profesionální mluvčí, která veřejně promlouvá pravidelně nejen v médiích, ale také například ve filmu a divadle. V úvodních dialozích pečlivě artikulovala a užívala výhradně spisovné hláskoslovné a tvaroslovné prostředky. Mimo úvodní pasáže jsme občas narazili na méně pečlivou výslovnost (například slovo *ingredience* bylo vysloveno jako *igrediece*, slovo *člověk* jako *člojek*) a pravidelně na tvaroslovné prostředky typické pro obecnou češtinu (např. *už se nám to blíží čokoládovému dortu*). Většinou šlo patrně o součást vědomé neformální stylizace některých promluv. Snad jediný příklad nenáležité výslovnosti, který s neformální stylizací spíše nesouvisel, byla nespisovná spodoba znělosti před tzv. jedinečnými hláskami v pozdravu *Mějte se jak jinak než sladce!*, který byl vysloven jako *mějte se jag jinag než sladce* namísto náležitého *mějte se jak jinak než sladce*. Stylizace neformálnosti pomocí prostředků obecné

češtiny představuje postup, který volí i tvůrci řady dalších pořadů České televize. Dodejme však, že užívání obecné češtiny je regionálně omezeno a jiné regionální variety se ve stejné funkci v pořadech České televize vyskytují jen velmi omezeně.

Tereza Bebarová ve svých promluvách pracovala s řadou zvukových prostředků včetně intenzity a barvy hlasu, napodobování výslovnosti různých jazyků nebo různých mluvních stylů (žák během zkoušení apod.) či emfatické výslovnosti. Protože jde o prostředky vysoce příznakové, poutají na sebe značnou pozornost. Situaci, v níž by tento způsob promlouvání představoval překážku porozumění, jsme zaznamenali jen jednou, a to ještě v případě výslovnosti německého slova, konkrétně podstatného jména *Semmel* (žemle, houska). Mluvčí jej vyslovila způsobem, který měl patrně zdůraznit německý původ slova a vytvořit určitý humorný efekt. V první slabice vyslovila s němčinou často asociovanou dlouhou zaokrouhlenou samohlásku (v německém pravopise značenou *ö*). Ta se však v tomto slovu nevyskytuje, jeho náležitá výslovnost je [zeml]. Slovo tedy obsahuje hlásky běžné i v češtině a pro zvukové zdůraznění „německosti“ příliš příležitostí neposkytuje.

Josef Maršálek sice v médiích včetně České televize promlouvá pravidelně, jako profesionálního mluvčího jej však nehodnotíme. Bez ohledu na typ promluvy jsme v jeho projevu pozorovali několik opakujících se odchylek od pravidel náležité výslovnosti. Šlo mimo jiné o krácení dlouhých samohlásek (*to bych musel být blazen* nebo *plná vitaminu*), zjednodušování souhláskových skupin (*po těch všech letech* vysloveno jako *po těch šech letech*) a také spodobu znělosti neznělých hlásek předcházejících tzv. jedinečným souhláskám, například *m* (spojení *deset minut* vyslovil mluvčí nenáležitě jako *desed minut*, spojení *nic moc* jako *nidzmoc* apod.).

S ohledem na charakter promluvy volí mluvčí hláskoslovné a tvaroslovné prostředky. V úvodním dialogu bez obtíží užívá výhradně tvarosloví spisovné češtiny, to se obvykle vyskytuje také ve výše zmíněných promluvách, které mají charakter výkladu. Jak ilustruje následující příklad, přechod od obecněčeských ke spisovným prostředkům začátek takového výkladu často signalizuje: *Vlastně ty řídký těsta, ve kterých je vysoký podíl tekutiny, a je jedno, jestli je to mléko nebo vejce, cukru a tuku, tak jsou mnohem lepší na chuť a také na trvanlivost.*

Formální úroveň projevu mluvčího by bylo možné ještě zvýšit několika nekomplikovanými úpravami: Jednak bychom doporučovali eliminovat často se opakující hodnocení prostřednictvím příslovce *krásně*, u kterého je v řadě případů obtížné identifikovat, co je jeho prostřednictvím hodnoceno (*máme krásně těžkou mouku plnou lepku, necháme to takhle krásně zaschnout*). Jednak bychom doporučili zaměřit se na soulad významové výstavby promluv a jejich zvukového členění, především na nadměrné užívání zvukových prostředků

zdůrazňujících významově prominentní, tedy důležité či například překvapivé pasáže. V promluvách mluvčího jsme tyto zvukové prostředky (především intenzitu hlasu a emfatickou výslovnost hlásek jako *r* a *ř*) opakovaně zaznamenali i v částech promluv, které zdůraznění nevyžadovaly. Takto bylo zdůrazněno například poslední slovo následující promluvy, jeho relativní významová prominence však vyplývala už z jeho postavení v tzv. jádru výpovědi (příklad přepisujeme ve shodě s pravopisnými zvyklostmi, zdůraznění značíme kapitálkami): *A když máte například brambory a čokoládu a podíváte se na ty chuťové molekuly a jsou tam kusy toho řetězce chemického, které jsou stejné nebo podobné, takže ty dvě potom společně chutnají DOBRĚ.* Pro srovnání uvádíme příklad, kdy téměř identicky zvukově realizované zdůraznění náležitě upozornilo na detail důležitý pro platnost předkládané informace: *Cokoli z bramborového těsta se dá připravit jako polotovar, NEVAŘENÝ, pěkně do mrazáčku.*

K těmto závěrům o úrovni jazykového projevu protagonistů pořadu bychom chtěli doplnit ještě jedno pozorování týkající se jazykové úrovně pořadu obecně, konkrétně úrovně dialogů, které spolu protagonisté vedou. Šlo o dialog rovnocenných partnerů, mezi nimiž patrně panuje nejen profesní, ale také přátelský vztah, kteří si konsensuálně a nenuceně předávají slovo a zdařile spolupracují na tom, aby byl dialog pro diváky nejen zdrojem zábavy, ale také praktických informací. Na této podobě dialogu se podílela dovednost Terezy Bebarové ovlivňovat svými replikami směřování dialogu a iniciovat vhodná doplnění komentářů, kterými přípravu pokrmů provázel Josef Maršálek. Přispívala k ní však také schopnost Josefa Maršálka využít podněty komunikační partnerky a ve svých replikách úsporně, ale soudržně formulovat relevantní informace o prezentovaných receptech s opakovaně vyjadřovaným ohledem na to, aby recipienti informace nejen vyslechli, ale také pochopili.

Intenzivní spolupráci protagonistů na výstavbě dialogů ilustruje následující ukázka, v níž Tereza Bebarová (TB) převzala slovo (v přepisu značíme =), aby informaci, kterou podle všeho anticipovala v replice Josefa Maršálka (JM), vyjádřila pomocí slovní hříčky založené na jednom ze slov, které Josef Maršálek použil. Josef Maršálek pak „schválil“ způsob, kterým jej Tereza Bebarová doplnila, replikou vystavěnou analogicky k té, kterou Tereza Bebarová převzala slovo.

JM: *Upečený quiche se pozná podle toho, že když s ním zatřesete v troubě...*

TB: *=Tak se nic netřese, že.*

JM: *Tak se ani nehne.*

Situaci, kdy otázka Terezy Bebarové vytvořila příležitost pro vhodné doplnění komentáře Josefa Maršálka, pak ilustruje výměna replik níže. Následovala po delším výkladu, který se týkal vlastností různých tzv. varných typů brambor, užívají-li se při pečení. Svou otázkou Tereza Bebarová komunikačního partnera vyzvala, aby obecný výklad vztáhl ke konkrétnímu pokrmu, který právě společně připravovali. Ohledy, které Josef Maršálek bere na to, aby recipienti pochopili jeho tvrzení či doporučení, dokládá vysvětlení *protože chceš, aby ty plátky držely ten svůj tvar*, kterým rozvinul svou bezprostřední odpověď na otázku, jež mu byla položena.

TB: *A na ten náš quiche je to jedno, jestli áčko, béčko nebo céčko?*

JM: *Doporučuju béčko anebo áčko, protože chceš, aby ty plátky držely ten svůj tvar.*

Shrnutí: Protagonisté pořadu užívají jazykové prostředky přiměřeně typu jednotlivých promluv. Oceňujeme úroveň jejich spolupráce při vytváření dialogu a ohledy na jeho informativnost pro diváky pořadu.

V exekuci

V exekuci je dokumentární seriál vysílaný od 1. 3. do 5. 4. 2023 na ČT1. V seriálu jsou sledovány osudy čtyř lidí, kteří z různých důvodů skončili v exekuci. Prostřednictvím těchto konkrétních případů je ukázáno na závažnost problému exekucí v Česku a také na systematické nedostatky, které s exekucemi souvisejí a které nejsou dlouhodobě řešeny úpravami patřičných zákonů. Komplexní problematika exekucí je rozčleněna do šesti dílů, jež v postupných krocích seznamují diváky s celým procesem zadlužení. Díly jsou tedy sestaveny v tematicky navazujících částech od vzniku dluhu až po možnosti řešení dluhu. Tomuto uspořádání odpovídají i názvy jednotlivých dílů: 1. *Jak vznikají dluhy*, 2. *Jak se vymáhají dluhy*, 3. *Jak se přichází o majetek*, 4. *Jak se (ne)oddlužuje*, 5. *Jak by neměli fungovat exekutoři*, 6. *Jak změnit systém*.

Jazykový projev většiny mluvčích vystupujících v seriálu je navzdory vysoké emotivnosti této problematiky a osobní zainteresovanosti čtyř protagonistů, pro něž filmově mapovaná situace patřila pravděpodobně mezi nejtěžší v jejich životě, prost vulgarismů a přepjatě expresivních slov; výjimkou jsou jen ojedinělé projevy lidí, kteří byli nahráni skrytou kamerou. Ze všech lidí účinkujících v seriálu nám však přísluší podrobněji hodnotit jazykový projev toliko dvou z nich: ekonomu a odborníka na exekuce Radka Hábla a producentky

Martiny Štruncové, která v seriálu působila jako „tajná agentka“: s kamerou ukrytou v termosce na kávu či v broži postupně infiltrovala do různých prostředí souvisejících s exekucemi. Diváci se tak mohli seznámit např. s fungováním call center exekučních úřadů, s tím, kde končí zabavené zboží, s průběhem vystěhování z bytu aj.

Jazykový projev obou mluvčích je umírněný, civilní a dobře pochopitelný. Srozumitelnost jazykového projevu oceňujeme zejména u Radka Hábla, který jistě sám dobře ví, jak důležitá je v komunikaci s lidmi v exekuci srozumitelnost spočívající v přiměřené jednoduchosti a věcnosti. Háblovy promluvy nejsou přetíženy expertními termíny ani komplikovanou skladbou vět. K celkové srozumitelnosti jeho projevu rovněž přispívá i velmi dobrá výslovnost a přiměřené mluvní tempo. Naproti tomu výslovnost Martiny Štruncové tolik pečlivá není. Postiženy jsou především samohlásky, které jsou často vysloveny redukovane jako středová samohláska, tzv. šva (ə). Například ve čtvrtém díle vyslovila Martina Štruncová toto souvětí *takže tyhle společnosti nabízí oddlužení, ale ve skutečnosti jim jde o majetek a vlastní zisk* takto: *təžə tyhle spoəšnəsti nabizj ədluženj, ale ve skutəšnəsti im də o majetek a vlasnj zisk*. Vedle samohlásek, které by se ve spisovné češtině neměly nikdy, na rozdíl např. od angličtiny či ruštiny, vyslovovat redukovane, upozorňujeme v uvedeném příkladu ještě na výslovnostně náročnou hlásku *č*, která byla Martinou Štruncovou v uvedeném příkladu opakovaně vyslovována zjednodušeně jako *š*.

Příliš nepřekvapí, že v projevu obou hodnocených mluvčích se objevují vedle spisovných také obecněčeské tvary. Není to překvapivé zejména v rozhovorech, kdy mluví s lidmi postiženými exekucí či v rozhovorech nahrávaných skrytou kamerou. Přizpůsobení se nespisovným podobám češtiny neprofesionálních mluvčích může být důležité pro vzájemnou důvěru mluvčích. Obecněčeské tvarosloví se ovšem vyskytovalo také v rozhovorech obou hodnocených mluvčích. Namátkou uvádíme několik náhodně vybraných příkladů: *každěj člověk; do čtyřech pomyslných skupin; ten byl taky smutnej; jaký lidi tam choděj a proč tam choděj; no, to je šílený; když už jsou ty dluhy velký; ježiš, to je strašidelný; dost vydělávaj* aj.

Rozhovory mezi R. Háblem (RH) a M. Štruncovou (MŠ) jsou v pořadí poměrně stručné, a přestože mají působit autenticky, je patrné, že jsou zinscenované. Autoři seriálu se jistě autentičnosti rozhovorů snaží dosáhnout již tím, že jsou často inscenovány od samého počátku, to je od vlastního setkání a výměny pozdravů. Dále by měla být autentičnost zřejmě zajištěna i slovy typickými pro nepřipravené neformální dialogy, např. *super* či *hele*. Právě citoslovce *hele* užívané obvykle na počátku replik jednotlivých mluvčích se opakuje poměrně často a v závislosti na vkusu konkrétních diváků může působit komicky či nepříjemně, např. ve třetím dílu zazněla následující sekvence otázka – odpověď:

MŠ: *Hele, když jsou ty věci takhle levný, může to těm dlužníkům vůbec pomoci?*

RH: *Hele, u těchhle těch levných věcí v podstatě ne.*

Přes zřejmou snahu vytvořit autenticky působící rozhovory, např. pomocí výše uvedených prostředků, se to příliš nedaří. Je to především proto, že inscenované rozhovory svým uspořádáním odpovídají spíše rozhovorům, jaké známe například z beletrie či divadelních dramát. Jako náhodně vybraný příklad inscenovaného rozhovoru uvádíme krátkou výměnu replik, která zazněla na začátku šestého dílu:

MŠ: *Ahoj.*

RH: *Čau. Dneska bych chtěl, abys navštívila zakladatele a dlouholetého prezidenta České asociace věřitelů Pavla Staňka. Ten je totiž opět poslancem, a tím pádem má poměrně zásadní vliv na změny zákonů. Jako poslanec má normálně úřední hodiny pro veřejnost, takže za ním můžeš jít jako občanka do jeho kanceláře.*

MŠ: *A jaká bude moje role?*

RH: *Budeš vystupovat jako podnikatelka, které lidi dluží peníze. Zeptáš se ho, co s tím máš dělat a jestli ti s tím může nějak pomoci.*

Na první pohled je patrné, že se jedná o dialog, v němž mluvčí mluví v komplexních větách, neskáčou si do řeči, nepoužívají hezitační zvuky, neváhají ani se neopravují. Tento rozhovor bychom proto mohli označit jako příklad kultivovaného projevu. Spontánní rozhovory však takto nevypadají, jejich výstavba a uspořádání je mnohem komplexnější. Ve skutečných rozhovorech jejich účastníci předem nevědí, co kdo řekne a jak dlouho bude mluvit. Lidé spolu běžně nemluví jako herci na divadle, kteří stylizovaně odříkávají předem naučený text. Tvůrci pořadu by proto měli předem počítat s tím, že podobné rozhovory budou působit na diváky teatrálně. A kulisy autentičnosti, jako je např. příchod Martiny Štruncové do budovy, zatímco Radek Hábl telefonuje, místo rozhovoru na pavlači budovy apod., tuto teatrálnost nezakrývají, ale naopak ještě zvýrazňují.

Shrnutí: Jazykový projev Radka Hábla je na velmi dobré úrovni, mluví srozumitelně, v přiměřeném tempu, dobře vyslovuje. Martina Štruncová by měla zřetelněji artikulovat a dbát především na plnou, neredukovanou výslovnost samohlásek. Oba mluvčí používají vedle

spisovného i obecněčeské tvarosloví. Rozhovory mezi nimi přes snahu prezentovat je jako spontánní a autentické vyznívají nepřírozně, inscenovaně.

V pohybu!

Pořad V pohybu!, v němž jsou zábavnou formou představovány spíše neobvyklé dětské sporty, se vysílal v týdenních intervalech od ledna do března 2023 na programu ČT :D. Každý díl trval zhruba 14 minut. Naše analýza se zaměří na jazykový projev moderátorů Kristýny Štarhové a Jana Adámka.

Oba moderátoři své role zvládají velmi dobře, dětem z reportáží, které zkušenosti s mluveným projevem na veřejnosti dosud spíše nemají, jsou naslouchajícími, chápavými a nápomocnými partnery. K dětským divákům promlouvají jednak ze záznamu, tj. čtou připravené texty, jednak mluví na kameru. Čtené pasáže, věnované typicky historii dané sportovní disciplíny, jsou pronášeny zásadně spisovnou češtinou; na problémy zde narážíme jen skutečně ojediněle, viz např. zjednodušenou výslovnost *hasické dovednosti* – náležitá výslovnost přídavného jména je *hasičské*. V rozhovorech moderátorů mezi sebou a v rozhovorech s dětmi se celkem pravidelně objevují odchylky od spisovného tvarosloví, namátkou u K. Štarhové: *to je skvělý, malý překvapení, stejný pohyby, špičkovéj skokan, zhypnotizovanej*; u J. Adámka: *zmatenej běh, na tý louce, bylo to nutný, to není jednoduchý, vim, vysvětlím aj*.

Užitá slovní zásoba je zvolena velmi vhodně, jen naprosto výjimečně jsme zachytili výraz z nižší stylové vrstvy: *vopruz*, který by podle našeho názoru bylo možné nahradit neutrálnějším výrazem, např. *otrava*.

V úvodu bylo uvedeno, že pořad prezentuje spíše neobvyklé sporty, např. dog dancing, paddle boarding na divoké řece, nový cirkus, hasičský sport aj. Jednotlivé díly však nenesou názvy těchto disciplín; sice s nimi souvisejí, ale vztah mezi obojím není vždy zřetelný. Např. díl, ve kterém dívka Dominika představuje disciplínu dog dancing, se jmenuje *Kamarádky* – zde je vztah celkem zjevný, dívka a její fenka jsou zároveň kamarádkami. Ovšem např. díl věnovaný rope skippingu (skupinovému cvičení se švihadlem) se jmenuje *Skákající hlavy*, díl, v němž je prezentováno kolečkové krasobruslení (artistic roller skating), je nazván *Vířivky*, díl o novém cirkuse se jmenuje *Chobotnice* aj. V těchto případech se spojitost mezi představovanou disciplínou a názvem dílu hledá obtížněji.

Shrnutí: Kristýna Štarhová a Jan Adámek jsou pro pořad V pohybu! jednoznačně dobrou volbou. K dětským divákům promlouvají kultivovanou češtinou.

Události, komentáře

Události, komentáře jsou hodinový zpravodajský pořad zaměřený na dění v České republice i v zahraničí, který je vysílán každý všední den na programech ČT 1 a ČT 24. Naše analýza je zaměřena na jazykový projev moderátorek Jany Peroutkové a Barbory Kroužkové a moderátorů Jakuba Železného, Martina Řezníčka, Martina Kubala a Daniela Takáče. Pro všechny platí, že se jedná o velmi zkušené profesionální mluvčí, kteří promlouvají v přiměřeném tempu, užívají zásadně tvarosloví spisovné češtiny a velmi pečlivě (k jednotlivostem viz dále) vyslovují.

Než přejdeme k jednotlivým mluvčím, upozorníme na některé jevy, které se týkají pořadu jako celku.

Své otázky moderátoři nápadně často začínají spojením slov *jak moc* nebo *do jaké míry*; namátkou: *Do jaké míry se mi tady dokážete zaručit, že se vyhneme lobbingu některých skupin? Jak moc by měli politici držet jazyk za zuby? Jak moc je to podobné těm bojům z roku 1943? Jak moc ji to (míněno: vysoký věk) třeba limitovalo při tom natáčení? Jak moc ale víme o současném Tibetu?* Takto formulované otázky nepovažujeme vyloženě za chybné, jen upozorňujeme na jejich možnou problematičnost vzhledem ke skutečnosti, k níž se vztahují, a na to, že jejich frekvence je nejen v tomto pořadu nápadně vysoká. V některých případech ale jde o výrazy značně významově vyprázdňené: namísto přímo formulovaného dotazu nebo přesnějšího vystižení toho, co je jeho předmětem, sugerují představu, že je relevantní tematizované jevy hodnotit na pomyslné škále.

Delší dobu lze sledovat specifické užívání slova *protože*, které je tradičně spojku, která k hlavní větě připojuje větu vedlejší. Jsme si pochopitelně vědomi toho, že věta a souvětí jsou jednotky vhodné pro připravený psaný projev, nikoli nutně také pro projev mluvený, zvláště nepřipravený. Přece jen ale dáváme k úvaze, zda by v případech, jako je namátkou tento: *A může Čína v současné době sehrát nějakou, jakoukoli roli v rusko-ukrajinském konfliktu? Protože to občas vypadá, že se o to snaží, na druhou stranu sinologové říkají, cokoli dělá Čína, dělá to primárně pro Čínu* nebylo vhodnější před část uvozenou slovem *protože* připojit nějakou hlavní větu, např. *...konfliktu? Zajímá mě to, protože...* nebo: *...konfliktu? Ptám se Vás na to, protože...* Užití slova *protože* bez předchozí věty hlavní lze hodnotit jako užití eliptické, tj. jistá část (hlavní věta) je v těchto případech téměř pravidelně vynechávána.

Konečně ještě ke kladení dotazů připomeňme, že někdy moderátor položí hned několik otázek najednou, což pro hosta může být poměrně náročné, neboť jde o mluvený jazyk neustále plynoucí v čase, takže se host nemůže k jednotlivým otázkám vracet, jak by to bylo možné v textu psaném. Příkladem je tato skupina otázek položená hostovi najednou: *Vy jste k tomu vstrícni? Ty konzultace nabízíte? Mají to lidé dělat? Co byste doporučil přesně, pokud se cítí nějak ohroženi? Nebo je to psychologická záležitost? Strach?* Pokud by se jednalo o hosta, který není zvyklý běžně vystupovat v médiích v přímém přenosu, mohlo by pro něj být obtížné se v tolika otázkách rychle zorientovat, vybrat tu, kterou považuje za nejpodstatnější.

Dalším jevem, který jsme zachytili u více mluvčích a který podle našeho názoru poněkud snižuje stylovou úroveň pořadu, je diskurzni marker *no a* užívaný ve spojovací (konektivní) funkci, typicky při výčtu témat, např.: *...no a v těchto dnech uplynulo 80 let od bitvy u Sokolova; no a než se dostaneme k hlavnímu tématu.* Domníváme se, že místo spojovacího *no a* je možné užít např. v prvním případě formulaci *Dalším tématem bude 80. výročí bitvy u Sokolova* a v druhém případě *no a* jednoduše vynechat: *Než se dostaneme...*

A konečně považujeme za potřebné upozornit na nepříliš zdařilou skladbu jedné reportáže (ze dne 10. 3). Rubrika nazvaná *příběh* začala informací o úmrtí herečky Ivany Hloužkové, tj. těmito moderátorovými slovy: *Brněnské divadlo Husa na provázku uctilo zesnulou herečku Ivanu Hloužkovou. Zemřela v pondělí po krátké těžké nemoci. V brněnském souboru hrála čtyřicet let a v poslední době se ujala třeba role maskérky v oceňovaném seriálu Jana Prušinovského „Dobré ráno, Brno“.* Hned po těchto slovech, bez jakéhokoli zvukového či jiného předělu následoval reportážní vstup, zřejmě odpověď Simony Lewandovské (další protagonistky zmíněného seriálu) na otázku, která ovšem v reportáži nezazněla: *Úplně nejradši vzpomínám na to, že vždycky v neděli tam přivezli krabici koblih, a to jsme si vždycky s Ivankou Hloužkovou, která hrála jednu z maskérek, dávaly pak s kafíčkem.* Můžeme spekulovat, zda se nejednalo o rozhovor pořízený ještě před odchodem I. Hloužkové; z charakteru úryvku se to podle našeho názoru jeví jako pravděpodobné. Po tomto vstupu se už reportáž zesulé herečce nevěnovala. Záhy v ní převážilo téma jiné, a to porovnání zmíněného seriálu se skutečným televizním pořadem s tímž názvem (*Dobré ráno, Brno*). Střídal se zábavné ukázky se seriálu a skutečného pořadu, byl zařazen poměrně dlouhý rozhovor s režisérem Janem Prušinovským, připojeny ukázky z recesistického YouTube kanálu S. Lewandovské aj., jinými slovy, osobnosti herečky Ivany Hloužkové již pozornost věnována nebyla, jakkoli divák zpočátku velmi pravděpodobně nabyl dojmu, že rubrika *příběh* bude věnována právě jí. Domníváme se, že obě témata, tj. úmrtí herečky a porovnávání rysů seriálu a skutečného pořadu, zde byla necitlivě a násilně propojena.

Nyní se budeme věnovat moderátorkám a moderátorům jednotlivě a upozorníme na jevy zvláště nápadné. U Jakuba Železného je na místě vyzdvihnout pečlivou výslovnost projevující se třeba naprosto důsledným umístováním rázu před slova začínající samohláskou, což je velmi vstřícné z hlediska posluchače, který se tím pádem dobře orientuje v tom, kde jsou hranice jednotlivých slov. Namátkou k tomu uveďme (ráz značíme ?): *Budeme se bavit ?o násilí v soudní síni, ?agresivitě davu ?a ?ochraně soudců; hodina debat ?a ?analýz; ?u ?ukrajinského Sokolova*. Pokud by tento moderátor usiloval o ještě vyšší stylovou úroveň svého projevu, doporučili bychom vyhýbat se podobám ukazovacích zájmen *tenhleten, tahle* (např. *tenhleten řekněme komunistický mýtus; na tuhle otázku*) a nahradit je podobami *tento, tato*. Naprosto ojediněle jsme zachytili podobu oslovení, jež by podle našeho názoru mohla být vyjádřena zdvořilejší formou, a to: *senátore Fišere, dobrý večer*. V tomto případě by jistě bylo vhodnější zvolit oslovení *pane senátore, případně pane Fišere*. (Jen hypoteticky: Považoval by moderátor za vhodné, aby jeho host na takové oslovení zareagoval slovy *moderátore Železný, dobrý večer?*)

Výslovnost Barbory Kroužkové je velmi pečlivá (viz např. zřetelná výslovnost dvou stejných souhlásek na hranici slov: *zásluhu na tom má* či umístování rázu: *napadené ?Ukrajine* aj.), někdy však doprovázená hezitačními zvuky, resp. přidáváním neutrální středové samohlásky (ə) na začátek či konec slov, která ve výsledku mohou působit dojmem slova o slabiku delšího (tečka v závorce značí pauzu): *ə my se můžeme (.) vlastně teďə [te'ə] spojitə taky s paní Zdeňkou Kovářovou ə která (.) se dostala (.) do tíživé životní situace*.

K výslovnosti Jany Peroutkové nelze mít žádné výhrady, jen výjimečně jsme zachytili nenáležitě dloužení samohlásek (dloužení značíme dvojtečkou): *rozumný kro:k; citlivé téma:; jak to vidíte vy:; kdo to: zaplatí*.

Jazykový projev Martina Řezníčka je naprosto bezproblémový.

Moderátorské vstupy Michala Kubala jsou občas poznamenány vynecháváním některých souhlásek, namátkou: *Je to jakási vnitřní ra* (místo: *hra*), *v tom výledu* (místo: *výhledu*), *pane velyslanče* (místo: *velvyslanče*), *česko-německých stahů* (místo *vztahů*, vysloveno [fstahu:]), případně zjednodušením souhláskové skupiny: *hasického sboru* (místo: *hasičského*). U tohoto mluvčího dále někdy dochází ke kumulaci více jevů typických pro (spíše) nepřipravený mluvený projev, jimiž jsou vkládání hezitačních zvuků, dloužení samohlásek a opakování slov, přičemž míra těchto jevů může v některých případech působit na posluchače až rušivě, jako např. v tomto: ... *Což je jedna z věcí o které mluví například ə nastupující nastupující prezident. Pojd'me ted' že stručně ə mluvil také Petr Pavel o tom že ə jmenuje Michala Koudelku do: generální ə do: do: do pozice generála...*

V projevu Daniela Takáče se někdy rovněž objevují hezitační zvuky, nikoli však v rušivé míře; namátkou: *a cena Olgy Havlové mluvil jsem o tom se uděluje těm kteří přes svůj vlastní handicap [hendikep] a pomáhají a druhým a, kde člověk se zdravotním postižením a tak jako vy a bere ještě tolik energie, že kromě vlastních aktivit vám zbývá čas ještě na druhé.*

Úplně závěrem ještě zmíníme jev, který nesouvisí přímo s jazykovým projevem moderátorů, ale s tzv. posturikou, tj. pozicí těla v prostoru. Běžně se stává, že host, s nímž moderátor vede rozhovor, není ve studiu přítomen, že se připojí např. prostřednictvím programu Skype. V takových případech se někdy moderátor ve studiu (sedící či stojící) obrací ke svému hostu, tj. k obrazovce, která je za ním, což ve výsledku znamená, že je moderátor k divákům obrácen bokem, někdy dokonce zády, takže diváci moderátorovi někdy poměrně dlouhou dobu nevidí do tváře. V jednom případě moderátor se svým hostem, tentokrát ve studiu přítomným, komentovali mapu, která se zobrazovala na obrazovce za nimi, takže byli bokem i zády k divákům otočení oba. Domníváme se, že takový postoj nepůsobí směrem k divákům příliš vstřícně.

Shrnutí: Moderátorky a moderátoři Událostí, komentářů jsou vysoce profesionální a zkušení mluvčí, kteří své role zvládají velmi dobře.